

Панчук Н.П. Психологічні аспекти забезпечення готовності до майбутньої професійної діяльності / Н.П.Панчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Психологічні науки / [редкол.: А.І.Шинкарук відп. ред. та ін.]. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип.4. – 212с. – С.117 – 125.

УДК 159.9:378

Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент
м. Кам'янець-Подільський

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті подаються до розгляду психологічні аспекти забезпечення готовності студента до майбутньої професійної діяльності. Зокрема, аналізується обґрунтована, розроблена та апробована автором система розширення цінностей майбутнього вчителя активними методами навчання, спрямована на становлення професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді та формування їх професійно-педагогічної спрямованості, а також подано аналіз результатів дослідження.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, особистісно-професійне становлення, професійно-педагогічна спрямованість.

В статье подаются к рассмотрению психологические аспекты обеспечения готовности студента к будущей профессиональной деятельности. В частности, анализируется обоснованная, разработанная и апробирована автором система расширения ценностей будущего учителя активными методами учебы, направленная на становление профессиональных ценностных ориентаций студенческой молодежи и формирования их профессионально педагогической направленности, а также подан анализ результатов исследования.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, личностно-профессиональное становление, профессионально-педагогическая направленность.

Актуальність дослідження. Підготовка майбутніх фахівців має орієнтуватись на актуалізацію відповідних професійних і особистісних якостей, формування професійної компетентності студента у поєднанні з гуманістичним світоглядом, формування системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху та набуття професійної культури спілкування. Необхідність розробки системи завдань та вправ, спрямованих на переструктурування та розширення ціннісних орієнтацій студентів була зумовлена недостатнім усвідомленням майбутніми вчителями пріоритетних цінностей майбутньої професії, рівня співпадання ціннісних орієнтацій вчителя з їх життєвими цілями і планами, власної системи ціннісних орієнтацій, шляхів її формування, наявного конфлікту цінностей, смислу власного життя та його відповідності вимогам обраної професії [5], [6], [7].

Обґрунтування нашого дослідження базувалось на розумінні ціннісних орієнтацій особистості майбутнього вчителя як тих соціальних цінностей, які виступають для педагога в якості стратегічних цілей її діяльності та посідають найвищий, визначальний щабель у мотиваційно-регулятивній системі, оскільки виконують функцію стійкого визначення поведінки та професійної діяльності, впливають на зміст і спрямованість потреб, мотивів, інтересів особистості. Ціннісні орієнтації майбутнього вчителя знаходять свій конкретний вияв в життєво-професійних цілях та планах. Життєво-професійні цінності не мають чіткої визначеності у часі, вони лише визначають спрямованість життєвого шляху, а тому потребують конкретизації в певних планах та цілях, досягнення яких і призводить до реалізації цінностей. Система ціннісних орієнтацій є тим компасом, який задає основну лінію життя особистості і в ній є як пріоритетні цінності, так і похідні, другорядні, а спрямованість на реалізацію певних цінностей утворює певний тип особистості. Орієнтація на певні цінності означає не лише переважну спрямованість життя, а й накладає відбиток на усі інші стосунки людини зі світом та іншими людьми. Як зазначає Є.І. Головаха, "найважливішою передумовою успішної самореалізації людини у

майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів" [2, с. 15]. Адже підготовка висококваліфікованих фахівців на сучасному рівні передбачає не тільки організацію глибокого, системного та якісного освоєння ними фундаментальних знань, формування відповідних практичних умінь і навичок, а й розвиток у них мотиваційної сфери, здібностей до самореалізації та творчості.

Мета дослідження – дати аналіз системи розширення цінностей майбутнього вчителя активними методами навчання.

Результати. Враховуючи виявлені особливості та базуючись на теоретичних положеннях щодо природи ціннісних орієнтацій та психологічних можливостей їх розширення в юнацькому віці ми визначили такі основні завдання експерименту: 1) усвідомлення студентами власної системи ціннісних орієнтацій, її несуперечливості, виявлення вирішальних та похідних цінностей, встановлення пріоритетів; 2) усвідомлення студентами рівня співпадання ціннісних орієнтацій з їх життєвими цілями і планами; 3) аналіз власного досвіду випробування засвоєних ціннісних орієнтирів та їх відповідності своїй індивідуальній визначеності; 4) виявлення співіснування в мотиваційній системі кожного несумісних ціннісних систем - декларованої та реальної; 5) усвідомлення наявного конфлікту цінностей в сучасному суспільстві та у кожного зокрема і його зумовленість радикальними соціальними перетвореннями в Україні; 6) змістовна визначеність смислу власного життя та ціннісних орієнтацій кожним студентом: а) збіг суб'єктивно усвідомленого смислу та реального спрямування життя особистості; б) відповідність обраного індивідом смислу життя, вимог професії вчителя його можливостям та індивідуальності.

У дослідженні, організованому як спецсеминар під назвою "Ціннісні орієнтації майбутнього вчителя", брали участь студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Заняття проводились у формі лекцій, бесід, диспутів, обговорення ситуацій,

тренувальних вправ, самоаналізу, рольових ігор та ін. Форма кожного заняття визначалась його тематикою.

Теоретична частина була спрямована на оволодіння новими знаннями та смислами і включала обговорення таких питань як: Теоретичні основи проблеми цінностей. Основні підходи та критерії дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій. Становлення ціннісних орієнтацій в юнацькому віці. Особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів.

Відповіді студентів засвідчили, на першому етапі формуючого експерименту у них сформувалося розуміння понять "цінності" та "ціннісні орієнтації", "життєві плани", "сенс життя", "життєвий вибір" та ін., що було для нас принципово важливим при побудові практичної частини дослідження. При цьому ми керувались тезою про те, що базовою умовою особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя є принцип активності суб'єкта [4]. Джерелом активності кожного індивіда є система інтерперсональних зв'язків і ставлень, проте їх роль на різних етапах становлення особистості є різною. В процесі навчання у вузі безпосереднє групове оточення суттєво впливає на формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя та всю систему ставлень суб'єкта до майбутньої професії. Тому при побудові практичної частини спецсемінару ми прагнули, аби дії і судження кожного студента водночас попадали під контроль викладача, співучасників по освоєнню діяльності та внутрішнього, ідеального спостерігача у вигляді самоспостереження, самоконтролю, самооцінки.

Практична частина спецсемінару являла собою одну з модифікацій тренінгу, оскільки зберігала всі його ознаки: дотримання принципів групової роботи, спрямованість на психологічну допомогу учасникам групи в усвідомленні, переоцінці та розширенні цінностей, просторова організація, застосування активних методів групової роботи, об'єктивація суб'єктивних пошуків і емоцій, вербалізована рефлексія, клімат психологічної близькості [1], [9], [10]. Система вправ, диспутів, проблемних ситуацій підбиралась з

врахуванням їх поступового ускладнення, змінення "Я"- образу, оскільки з кожним заняттям виникало нове пізнавальне завдання, результатом якого на ранніх етапах була конкретизація уявлень про себе та свої ціннісні орієнтації, а на наступних - розширення території "Я", переоцінка цінностей, отримання нових смислів. Так, на початковому етапі, після традиційних вправ на потепління мікроклімату, студентам пропонувалось з метою виявлення уявлень студентів про основні, на їх думку, цінності вчителя (це давало водночас і можливість перевірити надійність даних констатуючого експерименту) закінчити речення "Основними цінностями для вчителя повинні бути ...". Для підвищення рівня усвідомлення висловленої інформації застосовувались прийоми активного слухання в формі дослівного чи майже дослівного повторення фрази студентом, що сидів зліва від її автора.

Наступна вправа була спрямована на виявлення пріоритетних цінностей кожного студента. Аналогічно першій вправі проводилась робота із завершенням речення: "Для мене основними цінностями є ...". Далі студенти аналізували співвідношення своїх цінностей з цінностями вчителя: "Мої цінності співпадають (не співпадають) з основними цінностями для вчителя".

Емоційно-оцінний аспект ціннісних орієнтацій вивчався в формі виявлення ставлення кожного студента до своєї системи ціннісних орієнтацій ("Я вважаю, що мої ціннісні орієнтації...", "Чому це так?") та мотиваційну спрямованість з точки зору того, прагне чи ні він щось виправити. Завершення речень проводилось аналогічно попереднім вправам.

Широко обговорювались проблемні та педагогічні ситуації [3]. Педагогічні ситуації, пропоновані учням, ставили студентів перед морально-ціннісним вибором та дозволяли опосередковано виявити професійні ціннісні орієнтації майбутніх вчителів [3; с. 58-59; с. 86-87].

Після обговорення циклу педагогічних ситуацій, завдання було ускладнено до їх конкретного програвання. Задавались певні умови, а

студенти по черзі виконували роль вчителя, демонструючи своїм вибором власні професійні цінності. В ході рольових ігор [5] у досліджуваних виникала потреба в тому, щоб цінності вчительської професії перетворились із явища "зовнішнього" в явище "внутрішнє", тобто стали їхніми власними, особистісними.

В ході наступних дискусій досліджувані, аналізуючи дії і поведінку вчителя та учня, усвідомлювали значущість тих ціннісних орієнтацій, опора на які дозволяла розв'язати педагогічну задачу. Наведемо деякі якісні результати формуючого експерименту в експериментальних групах. За частотою вибору найбільш пріоритетними ціннісними орієнтаціями для вчительської професії виявились: любов до дітей; професіоналізм; взаєморозуміння; вміння спілкуватись; знання; покликання бути вчителем; чесність; доброта; сім'я; незалежність у вчинках; повага, авторитет, визнання; любов до Батьківщини, патріотизм; професія вчителя; бути корисним суспільству (див. табл.1).

Таблиця 1

Зміст педагогічних ціннісних орієнтацій вчителя
(в розумінні студентів) та ціннісних орієнтацій студента

№ п/п	Зміст ЦО вчителя	Заг. пок. (%)	Зміст ЦО студента	Заг. пок. (%)
1.	Любов до дітей	76	Здоров'я	76
2.	Професіоналізм	56	Матеріальна забезпеченість	68
3.	Взаєморозуміння	40	Сім'я	64
4.	Знання	28	Незалежність у вчинках	24
5.	Покликання бути вчителем	12	Повага, авторитет, визнання	20
6.	Чесність	12	Бути корисним суспільству	16
7.	Доброта	12	Професія вчителя	16

8.	Чуйність	8	Любов до Батьківщини	16
9.	Педагогічний такт	8	Наявність друзів	12
10.	Авторитет	8	Любов до дітей, батьків	12
11.	Знання психології	8	Знання, потяг до нового	12
12.	Щирість, відвертість	8	Самовдосконалення	8
13.	Любов до Батьківщини	8	Доброта, чуйність	8
14.	Справедливість	8	Вихованість	8
15.	Самовдосконалення	4	Вміння спілкуватися	8
16.	Повага до дітей	4	Чесність, справедливість	8
17.	Ініціативність	4	Вірність	4
18.	Віра в учня	4	Кохання	4

Як бачимо, серед ціннісних орієнтацій, що входять до основних, студенти виділили професійні ціннісні орієнтації, а саме: любов до Батьківщини, майбутня професія, бути корисним суспільству, авторитет. Серед особистих ціннісних орієнтацій, що співпадають з ціннісними орієнтаціями майбутнього вчителя, ми виділили: любов до дітей, батьків; вміння спілкуватися, взаєморозуміння; знання, потяг до нового; професія вчителя; чесність, справедливість; доброта, чуйність; педагогічний такт; вихованість; авторитет; любов до Батьківщини, патріотизм; самовдосконалення.

Самоаналіз студентів показав, що у 80% їхні цінності співпадають з вказаними цінностями вчительської професії, частково співпадають у 4%, не співпадають у 16%.

На даному етапі розвитку суспільства національні цінності відіграють одну з основних ролей. Важливим є те, що серед особистих ціннісних орієнтацій частина студентів (16%) назвала саме такі як: Україна як цінність; Батьківщина; відданість (в широкому значенні цього слова).

Цінною є думка юнаків і дівчат про те, що суспільство і вчитель - пов'язані між собою поняття: "Вчитель - лікар суспільства", "Виховання в національному дусі дітей як будівників майбутньої держави", "Без держави вчитель буде маловартісним для народу". Вони звернули увагу також на роль патріотизму у житті і по відношенню до вчителя.

Отже, студентів цікавить політичне життя країни, вони вболівають за статус України як держави, і головне, на нашу думку, те, що будівництво держави пов'язують з обраною професією: прагнення займатися корисною працею; бути корисним у суспільстві; активна громадянська діяльність; знайти своє місце у суспільстві. І хоча ці цінності були названі незначною частиною студентів (16%), в ході обговорення вони прозвучали і на них була звернена увага. Це підтверджується тим, що при підведенні підсумку заняття, на питання анкети "Чия думка вам найбільше сподобалася? Чим саме?" 64% студентів написали: "Про роль вчителя в сучасній Україні", "Про роль вчителя для держави", "Думка про працю на благо держави".

У відповідях студентів під час дискусії відчувається їхнє прагнення змінити життя на краще, зробити особистий внесок на користь країни. Тут яскраво відображаються альтруїстичні ціннісні орієнтації.

Цікавими та якісно результативними щодо розширення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів були дискусії щодо смислу життя як домінуючої спрямованості особистості на реалізацію певних життєвих цінностей. Кожен по черзі відповідав на запитання "В чому смисл мого життя?", "Яка моя життєва місія?"

Важливим для розширення та переоцінки цінностей студентів нам видавалось усвідомлення ними суперечності між реальним та уявним смислом життя. В якості ілюстративного матеріалу для дискусії ми пропонували аналіз сюжету фантастичної повісті Аркадія та Бориса Стругацьких "Машина бажань" [12, с. 33-34].

Особливо відчутною спостерігалась переоцінка цінностей студентів при обговоренні проблеми "Смисл життя, смерть і безсмертя". В дискусії

розглядались різні філософські та релігійні напрями та їх спроби "примирити" людину зі смертю, причини релігійності сучасної людини, матеріальний, історичний, біологічний та соціальний аспекти безсмертя. Аналізуючи вислів В.Франкла "Життя перевершує себе не у "довжину" - у смислі самовідтворення, а у "висоту"- шляхом реалізації цінностей, або у "ширину", впливаючи на суспільство" [13, с. 196], студенти усвідомлювали сутність безсмертя батьків, вчителів через передачу своїх діянь, того якісного, що несуть наші вихованці у майбутню нескінченність життя. До проблеми ціннісної спрямованості життя людини, її зв'язку з вічними неминущими цінностями ми звертались ще раз і через запитання "Чому синонімом великих людей часто є слово "безсмертні"?"

Студентам пропонувалось також педагогічні ситуації з варіантами відповідей [11, с.429-434]. При їх вирішенні, вибираючи та обговорюючи доцільність одного з варіантів розв'язання конкретної ситуації, студенти прийшли до висновку, що найголовнішими ціннісними орієнтаціями професії вчителя є: 1) взаєморозуміння (60%) та взаємоповага (60%); 2) професіоналізм (36%); 3) авторитет (16%); 4) вміння володіти ситуацією (8%); 5) справедливість (4%); педагогічний такт (4%); дотепність (4%).

В ході занять кожний мав змогу довести доцільність своєї думки щодо запропонованого варіанту розв'язання педагогічної ситуації, переконатися у правильності чи неправильності свого відношення до конкретної ситуації.

Таким чином, якщо в пізнавальній частині практичного семінару студенти надавали пріоритетності таким ціннісним орієнтаціям вчителя як любов до дітей (76%), професіоналізм (56%), взаєморозуміння (40%), знання (28%) та покликання бути вчителем (12%), чесність (12%), доброта (12%) (див. табл.1), то в практичній частині поведінкового аспекту, відчувши себе в ролі вчителя, вони виділили такі ціннісні орієнтації, як взаєморозуміння (60%) та взаємоповага (60%), професіоналізм (36%), авторитет (16%). Це дозволяє зробити висновок про те, що акцент у ціннісних орієнтаціях вчителя

в розумінні студентів змістився на ті, які вимагають знання психології, особливо вікової і педагогічної.

Таким чином, в ході формуючого експерименту студенти: 1) звернули увагу на головні професійні цінності вчителя та співвіднесли їх зі своїми пріоритетами; 2) задумалися про місце і роль вчителя в суспільстві, можливість бути корисним державі; 3) пов'язують свою майбутню професію з реалізацією своїх здібностей; 4) усвідомили значущість майбутньої професії.

Дані висновки підтверджуються відповідями досліджуваних на питання анкети "Що мені дала участь в спецсемінарі?": зробила висновок, що для того, щоб працювати вчителем, потрібно бути добре підготовленим, вміти вирішувати різні педагогічні ситуації. Протягом усіх занять у мене змінилися погляди на життя; відчув себе в ролі вчителя. Думав, що професія вчителя легка, проте на заняттях переконався в хибності моєї думки; більше дізналась про професію вчителя, її роль, призначення. Краще усвідомила, що професія вчителя не з легких, адже вона вимагає не тільки професійних якостей, а й загальнолюдських. Вислухавши думки інших, я багато нового взяла для себе на майбутнє; відчула, наскільки важлива повага і взаєморозуміння з дітьми у діяльності вчителя; на мою думку, всі учасники таких занять мають можливість висловити свою думку і своє бачення стосовно різних проблем. Це сприяє кращому запам'ятовуванню і дає кращий ефект в навчальній діяльності; дізналась багато нового стосовно поведінки вчителя в різних ситуаціях, які допомогли мені в певній мірі відчувати себе повноцінним вчителем; в процесі занять задумалась над професією вчителя. Зрозуміла, що вчитель не повинен піддаватися емоціям, а має бути стриманим і розуміти дітей; з'явився деякий досвід щодо вирішення певних педагогічних завдань, які можуть виникнути в школі; до тих цінностей професії вчителя, що були для мене одними з головних, додалися нові, а саме: глибока взаємоповага між вчителем і учнем та терпіння.

Висновки. Таким чином, розроблений нами спецсеминар: сприяв оволодінню новими знаннями, способами мислення та поведінки; підтвердив наше припущення, що оволодіння цінностями професії вчителя у навчально-виховному процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають значущого системного характеру і справляють регуляційний вплив на самостійність особистості; вирішення студентами ігрових та реальних проблемних педагогічних ситуацій створює можливість для включення педагогічних ціннісних орієнтацій у контексті їх суб'єктивно значущих ціннісних орієнтацій.

Спеціально організована система занять допомагає студентам-майбутнім вчителям усвідомити свої життєві та професійні орієнтири і реальні засоби їх досягнення, оволодіти професійною культурою, яка дозволяє формувати професійну компетентність, що включає в себе загальні і професійні знання, практичні вміння, професійно значущі якості особистості, що забезпечують успішну діяльність спеціаліста в професійному середовищі; мати системне мислення-здатність виокремлювати проблемну ситуацію, ставити завдання і проектувати її рішення; бути готовим до інноваційної діяльності; самоосвіти і засвоєння досвіду самоосвітньої діяльності; володіти методологією науково-дослідної роботи. В результаті значущі для студентів цілі й цінності інтегруються в цілісну систему професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники. Учебное пособие.- М.,Издательство "Ось- 89", 1999.- 176с.
2. Головаха Е.И. Жизненные перспективы и профессиональное самоопределение молодежи. - К., 1988. -143 с.
3. Даниленко М.В., Даниленко Л.І. Педагогічні задачі: Навч. посібник. - К.; Вища школа., 1991.- 176с.
4. Долинська Л.В.Принципи активності в особистісно-професійному зростанні майбутнього вчителя // М-ли конференції "Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства", К.,2000.- С.140-146.

5. Игры - обучение, тренинг, досуг... / Под ред. В.В.Петрусинского. Кн. 5. Педагогические игры. - М., 1994.- 136с.

6. Максимчук Н.П. Зміст ціннісних орієнтацій в життєво-професійному самовизначенні майбутнього педагога// Психологія. Зб. наук. праць. - Вип. 4(7).- К.,1999.- С.55-61.

7. Максимчук Н.П. Змістовні характеристики ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів// Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г.С.Костюка. Матеріали Третього з'їзду Товариства психологів України. - К., 2000.- С.117.

8. Максимчук Н.П. Зміст ціннісних орієнтацій в життєво-професійному самовизначенні майбутнього педагога // Психологія. Зб. наук.праць.- Вип. 4(7).- К.,1999.- С.55-61.

9. Макшанов С.И., Хрящева Н.Ю. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Часть I.- Санкт-Петербург, 1993.- 106с.

10. Макшанов С.И., Хрящева Н.Ю., Сидоренко Е.В. Психогимнастика в тренинге. Часть 2.- Санкт-Петербург, 1993.- 90с.

11. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студентов высш. пед.учеб. заведений: В 3 кн.: Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика.- М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995.- 512с.

12. Стругацкий А., Стругацкий Б. Машина желаний // Сб. научн. фантастики. - 1981.- Вып. 25. - С. 33-34.

13. Франкл В. Основы логотерапии // Человек в поисках смысла. - М.: Прогресс, 1990. - 368 с.

Annotation. In the article the psychological aspects of providing of readiness of student are given to consideration to future professional activity. In particular, the grounded is analysed, developed and the system of expansion of values of future teacher is approved an author by the active methods of studies, directed on becoming of the professional valued orientations of student young people and forming of them professionally pedagogical to the orientation, and also the analysis of research results is given.

Key words: value, valued orientations, personality-professional becoming, professionally-pedagogical orientation.

Відомості про автора

Панчук Наталія Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

+30974554345, nataliapanchuk697@gmail.ru